

та економічно важливої інформації, що уможливило розвиток бізнес-комунікаційних процесів.

Необхідність демонстрації нової соціальної реальності актуалізувала роль реклами як такого виду соціальних комунікацій, що входить у сферу суспільних зв'язків та відносин. Численні друковані видання подавали значні добірки повідомлень рекламного характеру, які містили у своїй структурі як вербальні, так і візуальні компоненти, що дозволяло комунікатору комплексно впливати на сприйняття реципієнтом інформації, забезпечувало реалізацію основних функцій комунікації: інформаційної, прагматичної та експресивної.

1. *Болебрух А. Г.* Історія міста Дніпропетровська / Анатолій Болебрух. — Дніпропетровськ : Грані, 2006. — 580 с.
2. *Ковальська Т. М.* Газети та журнали Катеринославщини (1838—1916 рр.) : наук.-доп. бібліогр. покажч. / Т. Ковальська, О. Сидоренко. — Дніпропетровськ, 1993. — 34 с.
3. *Пітерс Д. Д.* Слова на вітрі: історія ідеї комунікації = Speaking into the air: A history of the idea of communication / Джон Дарем Пітерс ; пер. з англ. А. Ю. Іщенко. — К., 2004. — 302 с.
4. *Почепцов Г. Г.* Теорія комунікацій : навч. посіб. / Георгій Почепцов. — К., 1999. — 307 с.
5. *Почепцов Г. Г.* Коммуникативные технологии двадцатого века / Георгий Почепцов. — М. : Рефл-бук, 2002. — 352 с.
6. *Ромат Е. В.* Реклама / Евгений Ромат. — СПб. : Питер, 2002. — 176 с.
7. *Шарков Ф. И.* Основы теории коммуникации : учебник [для студ. высш. учеб. завед.] / Феликс Шарков. — М., 2002. — 246 с.
8. *Яворницкий Д. И.* История города Екатеринослава / Дмитрий Яворницкий. — Днепропетровск : Проминь, 1989. — 197 с.

Емілія Огар

КЛАСИКА ДЛЯ ДІТЕЙ ЯК ВИДАВНИЧИЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

Вивчається специфіка дитячої класики в соціокомунікативному аспекті. Аналізуються обставини, що впливають на формування канону в царині дитячої літератури, причини популярності класики як об'єкта видань для дітей.

Ключові слова: дитячий літературний канон, видання дитячої класики, видання класики для дітей, соціокомунікативний підхід, педагогічний підхід.

Изучается специфика детской классики в социокоммуникативном аспекте. Анализируются обстоятельства, влияющие на формирование канона в области детской литературы, причины популярности классики как объекта изданий для детей.

Ключевые слова: детский литературный канон, издания детской классики, издания классики для детей, социокоммуникативный подход, педагогический подход.

The article describes specificity of children's classic literature under social and communicative approach. The conditions of creating children's literature canon, the reasons of popularity of the children's classic literature as an object for publishing are analyzed.

Key words: children's literary canon, edition of children's classic literature, edition of classic literature for children, social and communicative approach, educational approach.

Однією з виразних ознак формування репертуару дитячої книги завжди була висока частка у ньому перевидань літературних творів, які вважаються класикою дитячою світової і національної літератури*. Саме з передруків таких творів починали свого часу перші українські часописи для дітей, ними ж вони перманентно «рятувалися», коли бракувало оригінальних нових авторських текстів. «У репертуарі дитячої книги кожної країни і всієї планети загалом ми знайдемо як видання чудових класичних творів, у різний час і різними способами уведеними педагогами та видавцями до кола дитячого читання з «великої» літератури або просто «привласнені» дітьми, так і численні видання творів власне дитячої літератури, яка встигла за три сторіччя перетворитися зі звичайного інструменту виховання на мистецтво» [4, с. 8].

Протягом останніх майже двадцяти років перевидання класики зберігають за собою міцні позиції у дитячому сегменті українського книговидавничого ринку, вона була і залишається об'єктивною реалією видавничої справи, щодо якої розроблена ціла маркетингова

---

* Тут і далі слово «класика» вживається не в термінологічному значенні, пов'язаному з мистецтвом античної доби, а в ширшому, метафоричному, значенні, як синонім до «взірцевий», «канонічний», такий, що став «живим надбанням не лише національної, але й світової літератури» [7, с. 353].

стратегія її продукування і просування. Однак, як засвідчив аналіз джерел, з наукового боку цей літературно-видавничий об'єкт практично не досліджений.

Цими обставинами визначається актуальність порушеної нами у публікації проблеми, а також доцільність спроб її наукового осмислення. Застосований нами функціонально-комунікативний підхід дає можливість оцінити явище дитячої класики з позиції її продуцента — сучасного видавця, інспірованого настановами літературознавців, критиків і дидактиків, та з позиції її реципієнта — сучасної дитини.

У пошуках наукових дефініцій об'єкта нашого аналізу ми звернулися до сучасних українських літературознавчих джерел, насамперед довідників і словників*, зокрема адресованих юним книголюбам**. Проте виявилось, що у них пояснюються лише гасла «класик», «класика», «класична література», пояснюються цілком традиційно, як 20—30 років тому***. Хоч із сучасних дефініцій, звісно, вже усунутий поділ на «дорадянську» і «радянську класику» в літературі й мистецтві, а також пафосні характеристики на зразок «ті, що дістали загальнонародне визнання і любов». Не дають прямої відповіді на запитання, що таке **дитяча класика**, й авторитетні зарубіжні енциклопедії, присвячені дитячій літературі.

Можливо, причина у тому, що явище не потребує спеціального визначення. Якщо дитячу літературу розглядати як органічну «частину загальної літератури, що підпорядковується основним законам мистецтва (пізнає дійсність, формує суспільну свідомість, приносить естетичну насолоду та ін.)» [5, с. 10], тоді стосовно неї можна застосовувати й усі загальні критерії, за якими будь-який літературний

---

* Кузьменко В. І. Словник літературознавчих термінів : навч. посіб. з літературознавства за онов. прогр. для вчителів та учнів серед. шк., проф. уч-щ, ліцеїв, гімназій / В. І. Кузьменко. — К. : Укр. письменник, 1997. — 230 с.; Літературный энциклопедический словарь / под общ. ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева. — М. : Сов. Энциклопедия, 1987. — 752 с.; Універсальний літературний словник-довідник / Світлана Миколаївна Оліфіренко та ін. — Донецьк : БАО, 2008. — 432 с.

** Энциклопедический словарь юного литературоведа / сост. В. Новиков. — М. : Педагогика, 1987. — 416 с.

*** Лесин В. М. Літературознавчі терміни: довід. для учнів / відп. ред. К. П. Фролова. — К. : Рад. школа, 1985. — 251 с.

твір, незалежно від віку його читацької аудиторії, ідентифікують як класичний, а саме — всесвітнє визнання, часова відстань між написанням і визнанням, здатність формувати літературний канон певної доби і слугувати взірцем, на якому виховується художній смак у наступних генерацій.

Проте якщо визнавати особливість статусу дитячої літератури в межах загальної літератури,^{*} тоді логічно припускати, що детермінант «дитяча» усе ж акцентує (чи повинен акцентувати) на важливих видових відмінностях саме **дитячої** класики, наповнює (чи повинен наповнювати) родові поняття особливими видовими відмінностями. Підтвердження нашим припущенням знаходимо у працях зарубіжних вчених. Їх аналіз допомагає усе ж виявити, в чому полягає специфіка дитячої класики.

У «Континуумі енциклопедії дитячої літератури» Б. Куллінан та Д. Дж. Персон (2003) про класику дитячої літератури мовиться у статті під гаслом «класичні романи»^{**}, де цей тип літературних текстів розглядається в контексті входження їх у різні історичні періоди до кола дитячого читання. Читабельними для дітей ці твори стають завдяки добре вибудованому і зрозумілому сюжетові, чіткому означенню місця, простору і часу, глибоко розробленим образам, природним для конкретних персонажів діалогам — усе це допомагає введенню дитини у такий звабливий для неї світ фантазії.

Провідною в енциклопедичній статті є відома думка про те, «більшість з тих книг, які ми вважаємо класикою дитячої літератури, були написані без жодної думки про дітей й були передані їм з деякою зневагою щодо того, чи зможуть вони їх зрозуміти... Це, наприклад, «Робінзон Крузо» Данієля Дефо (1719), «Мандри Гулівера» Джонатана Світа (1726), «Острів скарбів» Роберта Льюїса Стівенсона (1883) та ін.» [15, с. 171]. Традиція писати в жанрі кла-

---

* Є. Цесліковський вважав літературну творчість для дітей самостійною цариною творчості, яка керується власними правами розвитку і характеризується особливим творчим інструментарієм, має власну ініціальну поетику, власний комунікативний простір, ринок, критику тощо. На її позначення він навіть запровадив термін «четверта» література (поруч із високохудожньою, народною і бруковою) [11].

** Виходячи із прийнятої у нас практики терміновживання, ми прагнемо не звукувати описуваний об'єкт жанровими рамками «роману», адже під опис потрапляють різножанрові прозові твори, і вживаємо терміносполуку «класичні твори».

сичного роману, який був би однаково цікавий і дорослому, і дитині, плідно продовжилася у вікторіанську епоху і перейшла аж у ХХ ст., породивши Роберта Люїса Стівенсона, Редьярда Кіплінга, Артура Конан Дойля, Кеннет Грекхем і Ендрю Ланга. До сьогодні у класичній літературі зберігаються дві аудиторії, і вже не лише діти продовжують «засвоювати» класичні романи, а й дорослі «жадібно читають найкращі з дитячих романів». На доказ цього наводиться приклад із серією про Гаррі Поттера.

Подібні твердження знаходимо й в іншому авторитетному енциклопедичному виданні — польському «Словнику літератури для дітей та молоді» Б. Теліцької та Г. Лещинського (2004). Згадуючи про дитячу класику в статті «література для дітей та молоді», її укладачі також наголошують на тому, що першими список дитячої класики «відкрили» фольклорні тексти універсального читацького призначення, бо «засадничо народна культура не знала поділу на то, що дітям було дозволено слухати, а що ні. У суспільстві, яке не знало поділу на покоління, функціонували тексти різного характеру — казки, байки, загадки, фантастичні, реалістичні, релігійні (чи парарелігійні) оповідки, вірші, пісеньки, анекдоти. Згодом більшість з них була переспівана і привласнена наступним поколінням читачів» [14, с. 224].

Отже, бачимо, що коріння соціокультурного і літературного явища під назвою «дитяча класика» сягають часів, коли ще не існувало диференціації літератури за віковою ознакою її читачів. Тому серед творів, які сьогодні віднесені до дитячої класики, чимало фольклорних і літературних текстів, для дітей спеціально не писаних, однак на різних етапах історії літератури внаслідок інтелектуального «дорослішання» людства дітьми «засвоєних». Звідси їхня двоадресна спрямованість, змістово-комунікативна привабливість в очах різних за віком реципієнтів.

Важливо й те, що, вводячи до бібліографії світової дитячої класики твори від 1700-х рр. і до 1990-х рр. включно, укладачі енциклопедії класичними визнають не лише давно написані, а й сучасні твори, а отже, заперечують вирішальну роль у визначенні дитячої класики часу написання чи першовидання твору.

На переконання відомого польського вченого в галузі дитячого літературознавства Є. Цеслікowsького, який послідовно обстоював специфічний статус дитячої літератури у загальнолітературному

процесі, для дитячого твору достатньо, щоб його текст відповідав тим нормам літературності, які допомагають зреалізувати покладені на нього дидактичні та розважальні цілі, а його відповідність високохудожньому рівню є справою другорядною. Присутність у тексті для дітей естетично увиразнених гуманістичних сенсів, їхня «щільність» підвищують рівень літературності тексту. У цьому полягає сенс його еволюціонування від дидактизму до художності [12].

Класику часто ототожнюють з високим мистецтвом і протиставляють кітчу. Проте Р. Ваксмунд, ще один знаний польський спеціаліст у царині дитячої літератури, наголошує на умовності відокремлення її від популярної і навіть високої літератури. «Ситуація з дитячою класикою, яка еквілібрує між словесним артефактом і читвом, є проблемою передусім для дорослих критиків, ніж для юних читачів, які свої улюблені книжки, незалежно від їхнього літературного рівня, цінують не менше, ніж улюблені іграшки чи домашні тварини» [16, с. 24]. Р. Ваксмунд також розбудовує ідеї французького дослідника М. Соріано, який класичними у дитячій літературі вважав твори, пристосовані до смаків і запитів дитини, а також ті, які завдяки апеляції до універсальних людських цінностей (потреби у правді, справедливості, любові) цікавлять усіх дітей. Це мусять бути твори, в яких автор звертається не до цілої дійсності, а до дійсності, окресленої світом дитини, до тих проблем, які дитину турбують (дорослішання, вибудовування взаємин із дорослими на засадах рівноправ'я тощо) і турбуватимуть у перспективі. Якщо книжка спирається лише на ностальгійні рефлексії автора щодо власного дитинства, навіть просякнуті загальногуманістичними ідеями та «одягненими» у високохудожні шати, вона ніколи не стане дитячою класикою.

Отже, виявляється, що аналізоване поняття не є таким самоочевидним, як може видатися на перший погляд. Його специфіка походить від складної генетики і морфології дитячої літератури загалом. Так, дитячій класиці властиві загальні характеристики «класичності»: вірцевість, знаковість, етапність в історії національної і світової літератури, високопоетичність (надто у випадку із творами двоадресного спрямування), проте визначальну роль в її ідентифікації відіграють чи принаймні повинні відігравати усе ж особливі критерії: суголосність проблемам дитинства в усій їхній універсальності і одночасно інваріантності та розмаїтості; інтерпретація цих

проблем відповідно до зацікавлень дитини і до можливостей дитячого сприйняття, високий комунікативно-виховний потенціал твору.

І ще одна важлива відмінна риса. Оскільки через свою особливу природу дитяча література «дрейфує» між високим і масовим мистецтвом, її класика не конче мусить бути високопоетичною у звичному, застосовуваному до загальнолітературної класики розумінні. Літературність дитячого твору важлива настільки, наскільки вона сприяє реалізації когнітивно-регулятивних, естетично-гедоністичних чи релаксаційних потреб юної читацької аудиторії, відповідає мовній та мовленнєвій компетенції юного читача певного віку.

Намагаючись узагальнити викладене, логічно було б підсумувати таке: класичним у функціонально-комунікативному плані дитячий твір має робити передусім градус його популярності серед дітей різних епох і різних етнічних та соціокультурних спільнот, його здатність тривалий час залишатися улюбленим, запотребованим, привабливим для юного читача у тематико-проблемному, жанрово-стилістичному, сюжетно-образному аспектах. Однак історично склалося так, що не менш важливо, аби класичним твір визнавали й дорослі-посередники: батьки, педагоги, бібліотекарі — ті, кого промовисто називають керівниками дитячого читання. Саме освітні інституції*, визначаючи зміст шкільної програми, завжди формували і формують канон дитячої класики. Оскільки «цей канон буде супроводжувати його [майбутнього громадянина України] упродовж усього подальшого життя, незалежно від професії, ідеологічних чи політичних позицій, світогляду, моральних чи релігійних уподобань, — пише одна з авторів сучасної програми з української літератури Р. Мовчан, — закономірно, що він має репрезентувати класичний, золотий фонд української літератури — важливого світоглядно-естетичного складника культури української нації в цілому...» [8, с. 18].

Укладачі чинної програми з предмета «Зарубіжна література» також стверджують, що уведений до неї літературний матеріал належить до «вершинних явищ світового літературного процесу», до «найвищих досягнень світової літератури і культури, загальнолюдських і національних духовних цінностей», покликаних ви-

---

* Лише недавно до цього процесу долучилися літературознавці. На відміну від попередніх офіційних програм з української літератури, що розроблялися Інститутом педагогіки НАН України, чинна редакція є «літературознавчою», адже підготовлена Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

ховувати в учнів «естетичний смак, високу читацьку та загальну культуру, виробляти імунітет проти низькопробних явищ масової культури» [14, с. 3].

Сьогодні аксіологічна складова формування шкільної класики опирається передусім на загальногуманістичні цінності, такі як: «расова, етнічна, гендерна, релігійна, індивідуальна толерантність водночас із принциповим нонконформізмом, здатність формувати й активно відстоювати власну точку зору, свою систему життєвих цінностей і пріоритетів, прагнення мати ніким не нав'язане світобачення, не бути об'єктом маніпуляцій, зберігати й продовжувати кращі національні традиції, не сприймати культу сили й переваги матеріальних цінностей над духовними» [3, с. 3]. Проте ще зовсім недавно визначальними були ідеологічна спрямованість твору, відповідність політичній кон'юктурі. Здатність ефективно зреалізувати відповідні ідеологічно-виховні та світоглядноформувальні настанови часто поцінювалася вище, ніж мистецько-художні характеристики твору: «...за часів жорсткого ідеологічного та економічного планування... проблема класики... вирішувалася легко: авторитетна інституція публікувала списки «канонізованих», а державні видавництва (інших теж не було) їх радо публікували. Попит на «класику» тоді був шалений (відсутність вибору); ні автори, ні видавці горя не знали. Механізм «класичної» освіти замикала школа: класиків із любов'ю вивчали у класах» [9, с. 22].

Протягом радянського періоду розвитку дитячої літератури весь попередній літературний досвід у цій царині — національний і світовий — зазнав серйозної ревізії: одні прізвища і твори були затавровані і вилучені з обігу, інші — інтерпретувалися, виходячи з актуальних на той час ідеологічних постулатів. Табувалися навіть цілі жанрово-тематичні групи, наприклад релігійно-виховні твори чи сентиментальні романи для дівчат, через утиски і заборони пройшла казка*. Дитяча класика штучно ділилася на соціалістичну і капіталістичну, дорадянську (причому чим давніше твір був написаний, тим більше шансів у нього було залишитися у категорії «класична») і радянську.

---

* Детальніше про це: *Іванюк С.* Історія прекрасної заложниці: про дитячу літературу в 20-ті роки / *С. Іванюк* // 20-ті роки: Літературні дискусії, полеміки / упоряд. В. Дончик. — К.: Дніпро, 1991. — С. 289—314.

Чимало визнаних у світі творів дитячої літератури у Радянському Союзі із політичних міркувань не перекладалися. Натомість творчість авторів, які проходили тест на лояльність панівній на той час ідеології, ставала «хрестоматійною». «Значно скромніше в російському дитячому репертуарі радянського періоду були представлені імена відомих сучасних дитячих письменників Європи й усього світу; їхній відбір мав своєрідний характер — частіше за інших, наприклад, видавалися художні твори Дж. Родарі, головню тому, що письменник з 1944 року був членом італійської комуністичної партії» [4, с. 14].

Саме тому між канонам, сформованим радянською офіційною наукою (зокрема педагогікою, літературознавством), і канонам, виробленим зарубіжними експертами в галузі дитячої літератури, бачимо чимало розбіжностей. Досить порівняти, скажімо, історичний огляд дитячої книги, перекладеної в радянські часи, опублікований у популярному збірнику Є. Брандіса «От Эзопа до Джанни Родари. Зарубежная литература в детском и юношеском чтении», за яким вивчилося чимало поколінь викладачів-словесників [1], й аналітичну бібліографію світової класики, вміщену в згадуваному «Континуумі енциклопедії дитячої літератури» Б. Куллінан та Д. Дж. Персон. Цілковито очевидно, що при укладанні збірника за вихідну слугувала настанова показати не стільки найкращі з найкращих творів зарубіжної дитячої літератури (а отже, класичні), скільки літературу усіх країн соціалістичного табору, до того ж ту літературу, яка з ідеологічних позицій вважалася правильною і корисною лектурою для радянської дитини.

Після проголошення незалежності України фахівці взялися за відновлення історичної справедливості, за повернення в літературу творів «відомих українських митців художнього слова, які десятиліттями були заборонені, несправедливо забуті, а сьогодні очищені від необ'єктивних оцінок і зневаги» [10, с. 3]. Однак процес «ревізії класики» виявився насправді вельми непростим: «...наступ ліберальних цінностей позбавив нас комфорту користування «цінностями» однозначними й репресивними (особливо це стосується творів ХХ століття). Цей стан Жаклін Рюс назвала «пейзажем з руїнами» — і справді, довкола, й один побіля одного, спостерігаємо понівечені постаменти давніх «класиків» і нашвидкуруч поставлені погруддя новітніх; утім, багато постатей витримали випробування і

часом, і недовірою... Найцікавіше, що такий стан одночасної руйнації/перебудовування/забування/культивування обіцяє стати неперехідним» [9, с. 22].

Цілком об'єктивно прагнучи відновити історичну справедливість, реконструювати історію української літератури «без купюр», в основу перегляду і реконструкції української класики фахівці поклали національно заангажовану стратегію, критерій україноцентричності. Творами «реабілітованих» авторів поповнилася шкільна програма, масовій реабілітації присвячена низка навчальних видань, що вийшли уже в часи незалежності України: «Нові імена в програмі з української літератури» (1993), «Гроно нездоланих співців. Літературні портрети письменників ХХ ст., твори яких увійшли до оновлених шкільних програм» (1997), «Розповіді про письменників» (2003) та ін. Однак ідея подати весь «реабілітований» літературний матеріал як «національну класику», а тим паче «дитячу класику», хоча «багато з колись замовчуваних були справжніми корифеями» [9, с. 22], видається усе ж суперечливою. Фактично, під визначення «класичне» підпадає усе «забуте», «репресоване», «замовчуване».

Таким чином, теоретично шкільну програму з української та зарубіжної літератури можна розглядати як зібрання творів, визаних дорослими експертами на певному історичному етапі розвитку суспільства класичними (найкращими), а тому обов'язковими (або рекомендованими) для читання дітьми шкільного віку; творів, про які кажуть: «кожний в дитинстві мусить їх прочитати», творів національної класики, які цитована Р. Мовчан означає як «вічне, особливе надбанням нації, наше «євшан-зілля» [8, с. 20]. Однак на практиці шкільна програма поки що далека від досконалості*, що, зрештою, властиво для будь-яких перехідних станів.

Очевидним є дисбаланс у привабливості програмних творів світової і національної класики — як загальнолітературної, так і дитячої. У змістово-комунікативному аспекті привабливіше виглядає програма із зарубіжної літератури: «адже на уроках із зарубіжної літератури вчать «вершки» з різних літератур» [8, с. 19] і сформована вона здебільшого з творів власне дитячої літератури. Канон

* Про це свідчать постійні дискусії щодо якості літературної освіти у сучасній школі, які точаться в експертному середовищі і серед громадськості (див. обговорення на мережевих літературних форумах).

української шкільної класики є «дорослішим» за походженням, до того ж, зазнавши під впливом відомих соціально-політичних обставин серйозних змін, він і досі ще викристалізувався.

Ось як гостро, наприклад, оцінюють ситуацію критики: «...чим мотивована українська література в школі? Так, саме мотивована. Скажімо, близький предмет «зарубіжна література» пропонує твори, які можна також читати і для відпочинку, і збільшення життєвого досвіду (наприклад антична класика, твори Стендаля, Флобера, Булгакова тощо). А українська література, котра теж могла багато чого запропонувати, не згірш світової класики, для учнів середніх шкіл... залишається просто невідомою, оскільки всіх авторів чомусь витіснив і закрив собою Козбар, в тіні Тараса перебувають його два вірні пажі: Леся і Франко... Отож, коли викладач зарубіжної літератури повідомляє, що ту чи іншу книжку варто прочитати, бо її читати цікаво, — це мотивація. А якщо викладач української літератури робить пісне обличчя й намагається щось там пояснювати про громадянський обов'язок кожного українця, це викликає хіба що іронію» [10, с. 33].

Негаразди зі шкільною програмою засвідчують і різномасштабні соціологічні опитування школярів, пов'язані з їх читацькою поведінкою і читацькими пріоритетами, безпосереднє спілкування з дітьми в бібліотеці. З відповідей респондентів випливає, що твори обов'язкової програми, особливо українські, поступаються за критерієм цікавості позакласним, а українські — світовим.

Визнавши, що класичним (цікавим, запотребованим, читабельним) літературний твір робить думка його безпосереднього читача, ми ще раз наголошуємо: здатність ефективно «комунікувати» із сучасною дитиною для дитячої класики не менш важлива, ніж її історична та художня цінність. І хоча фахівці стверджують, що «при формуванні шкільного канону враховуються... вікові особливості й зацікавлення учнів, рівень їхньої естетичної спроможності, переважаючи на плинному етапі морально-етичні цінності, актуальні для повноцінного суспільного життя компетентності...» [8, с. 18], складається враження, що насправді критерієм умотивованого зацікавлення твором з боку юного реципієнта і далі продовжують нехтувати.

Безперечно, дорослішання дитини як читача повинно супроводжувати й «дорослішанням» пропонованого їй літературного мате-

ріалу, ускладненням завдань, пов'язаних з його опануванням і розумінням, ускладненням змісту й функцій самого читання. І це повинно передбачатися не лише переліком творів, пропонованих для вивчення, а й методикою викладання національної та світової літератури як одного з феноменів культурної спадщини, якою б непростю вона не була: «...адже нашу класику заново не перепишеш. Головне — прочитати її по-сучасному, змінити інструментарій шкільного літературознавства» [8, с. 21].

Відповідно до завдань нашого дослідження шкільний літературний канон є одним із потужних джерел формування видавничого репертуару, його «класичного» сегмента. Шкільна програма з літератури слугує для сучасного видавця своєрідним зведенням суспільно запотребованих творів, випуск яких гарантує більш-менш сталий споживчий попит щонайменше на дві групи видань: класики універсальної, без вікової детермінації, що вивчається як складова історії національної та світової літератури, та власне дитячої класики. Комерційна привабливість видань обох груп полягає у прогнозованому попиті на перевірений часом продукт, а також у широкій, без вікових обмежень, читацькій аудиторії (діти, їхні батьки, школа, бібліотека), а отже — у можливих високих накладках.

Ми б не зводили роль видавця в інституалізації дитячої класики лише до задоволення сформованого інститутом освіти запиту на неї. Вважаємо його активним суб'єктом цього процесу: саме завдяки його зусиллям — щораз іншому, оновленому, відповідному до сучасної естетики видавничому втіленню — давно написана класика отримує нове «життя», часто саме видавець відкриває для юного читача творчість т. зв. «позапрограмних» авторів, фактом неодноразового перевидання утверджує в суспільній свідомості їхній «класичний» імідж. За ініціативи видавця перекладаються визнані у світі твори дитячої літератури, адаптуються відповідно до дитячого сприйняття твори дорослої літератури, гідні посісти у колі дитячого читання стали місце, а отже, стати класичними. Одним із важливих досягнень сучасного дитячого книговидання є те, що відомі у світі тексти дитячої класики «заговорили» нарешті українською мовою і були видані у новітніх перекладах.

Однак, перевидаючи класику, надто давно написані твори, не варто забувати, що із плином часу їхній зміст, аксіологічна складова,

виразові мовностилістичні характеристики тексту, манера викладу так чи інакше об'єктивно деактуалізуються. Тому такий видавничий матеріал повинен обов'язково модернізуватися, передусім завдяки графічній інтерпретації, новітнім адаптаційним прийомам і можливостям, коментарям та іншим пояснювальним засобам. У національному репертуарі перевидання класики не повинні переважати над виданнями новочасних творів.

Серед форм видавничого втілення дитячої класики — книжкові проекти, випущені як моновиданнями (у нашій практиці найпоширенішими), так і збірками; традиційно класичні твори публікуються і на сторінках сучасної періодики для дітей та юнацтва. Досить ефективною і в комунікативному, і в комерційному плані є стратегія випуску антологій, хрестоматій, в яких зібрано найкращі (або такі, які визнаються за найкращі) твори, у формі одно- і багатомовиків. Попит на такі видавничі проекти є сьогодні особливо актуальним: зібрання під «однією оправою» невідомих, маловідомих творів, сучасних перекладів дає можливість читачам оцінювати дитячу класику системно, комплексно; вони слугують надзвичайно цінним методичним матеріалом для навчання.

На жаль, український читач поки що не має проектів, подібних до виданої у Росії «Антологии мировой детской литературы», де у восьми томах зібрано твори найкращих російських та зарубіжних авторів, що ввійшли до «золотого фонду» дитячої літератури (близько 150 імен). Видання репрезентує оновлений канон дитячої класики, причому упорядкований з урахуванням вікових характеристик читацької аудиторії, її особливих читацьких уподобань, з чіткими, а головне — правильно означеними цільовими настановами*.

---

* «Антологія розрахована на школярів до 14 років, тому ви не зустрінете тут таких імен, як А. Блок, І. Анненський, Д. Мережковский, Й. Гете. Одночасно тут немає і таких славетних дитячих письменників, як А.Барто, брати Грімм (їхні твори зазвичай прочитані ще у дошкільному віці. Тут вміщено тексти, уведені до шкільної програми і до списків для позакласного читання (однак не загальновідомі казки А. Пушкіна, Гоголя)... Тут те, що не завжди рекомендують шкільні програми, проте завжди люблять читати хлопчики і дівчата: твори письменників фантастів і популярних сучасних авторів... Ця серія пропонується як посібник для підготовки до уроків літератури і для позакласного читання. Окрім того, вона покликана задовольнити **потреби допитливого школяра у читанні як такому** (виокремлення наше. — *Е. О.*)» [6, с. 6].

Найбільшим проектом подібного типу в Україні залишається тритомна антологія літератури для дітей та юнацтва «Дивосвіт», підготовлена «Веселкою» [2]. До антології увійшла «веселчина» продукція за 1934—2004 рр., яка водночас є «левою часткою» усього національного репертуару дитячої книги, надто випущеної до початку 1990-х рр. Однак не все видане видавництвом у різні часи, може сьогодні вважатися «класичним».

У період переоцінки цінностей деякі письменники, які в минулому вважалися класиками, часто цілком емоційно оголошуються мало не ворогами демократичних та загальнолюдських цінностей. «Аби в чергове не повторити помилок 20-х років нашого [XX] століття, необхідно замінити смаковий підхід до оцінки творів науковим. Для цього літературна спадщина повинна аналізуватися не стільки з точки зору змісту, скільки з точки зору поетики» [5, с. 8], додамо: і з огляду на їхню суголосність світові сучасної дитини.

У підсумку зазначимо: поняття «дитяча класика» має щонайменше чотири виміри осмислювання — літературно-теоретичний, педагогічний, соціально-комунікативний, який, своєю чергою, передбачає власне видавничий. Схоже, літературознавчі енциклопедії й довідники уникають визначення цього поняття тому, що воно функціонує радше як дидактичний і видавничий, аніж як художньо-естетичний феномен.

Класичним — у сенсі «улюблений для багатьох генерацій», «стабільно прочитуваний» — твір роблять його безпосередні реципієнти — діти і переважно у площині неформальних контактів із літературою, у т. зв. дозвіллевому читанні з власної ініціативи. Класичним — у прийнятому сенсі «канонічний», «потрібний для виховання літературного смаку», необхідний «як частина нашого народного дитинства для тренінгу колективної пам'яті» [13] — твір роблять дорослі реципієнти, переважно у площині обов'язкових контактів із літературою, у т. зв. програмному читанні з навчальною метою. Мабуть, справді класичним із функціонального погляду можна визнати той твір, в оцінці якого думки кінцевого реципієнта й дорослих «керівників дитячим читанням» збігаються.

Із видавничої — соціально-комунікативної — точки зору класичність дитячого твору ототожнюється із тривалістю його видавничого «життя», кількістю і частотністю витриманих перевидань.

Ця обставина сприяє розширенню семантики поняття «дитяча класика», вводить до його можливих диференціальних ознак такі, як комунікативна привабливість, суспільна запотребованість.

1. *Брандис Е. П.* От Эзопа до Джанни Родари : очерки / Е. П. Брандис. — 2-е изд. доп. и перераб. — М. : Детская литература, 1980. — 446 с.
2. Дивосвіт «Веселки» : антологія літератури для дітей та юнацтва : у 3 т. / упорядкув., бібліогр. довідки Б. Й. Чайковського та ін. — К. : Веселка, 2005.
3. Зарубіжна література : програма для загальноосвітніх навчальних закладів / за заг. ред. Д. С. Наливайка (наук. ред.) ; Ю. Ковбасенко (кер. авт. кол.), Г. Гребницький, Н. Півнюк, К. Баліна, Г. Бітківська. — Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. — 112 с.
4. *Карайченцева С. А.* Современный рынок детской книги: основные параметры / С. А. Карайченцева // Современные проблемы детского чтения и книгоиздания для детей: Наш взгляд. Стандарты системы СИБИД: перспективы разработки и внедрения : материалы науч.-практ. конф. и семинар. — М. : Российская книжная палата, 2003. — С. 8—27.
5. *Колесова Л. Н.* Проза для детей (1917—1987) : семинарий / Л. Н. Колесова. — Петрозаводск : Изд-во Петрозавод. ун-та, 1999.
6. К читателю // Антология мировой детской литературы : в 8 т. / глав. ред. В. А. Володин. — М. : Аванта+, 2001. — Т. 1. — С. 6—7.
7. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. — К. : ВЦ «Академія», 1997. — 752 с.
8. *Мовчан Р.* Новий горизонт української літератури в навчальних закладах сучасної України, або Зміна канону української класики / Раїса Мовчан // Книжка. Твір. Читання. Дитячий дискурс : зб. наук. пр. / відп. за вип. Б. Шалагінов. — К. : ГО «Форум видавців»; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2008. — С. 17—23.
9. *Семків Р.* Класика: питання калібру / Роман Семків // Книжковий клуб+. — 2004. — № 11. — С. 22—23.
10. *Терлецька Н.* Українська література в умовах колонії посиленого режиму / Наталія Терлецька / Книжковий клуб+. — 2003. — № 12. — С. 33—34.
11. Українська дитяча література : хрестоматія / вступ. ст. та упорядкув. Л. П. Козачок. — К. : Вища школа, 2002. — 519 с.
12. *Cieslikowski J.* Literatura czwarta. O naturze i sposobach istnienia literatury dla dzieci / J. Cieslikowski // Literatura osobna / wybor R. Waksmanda. — Warszawa : Nasza Księgarnia, 1985. — 241 s.
13. *Lewandowicz G.* Kotek anorektyk i inne wiersze / G. Lewandowicz // Gulliver. — 2001. — № 3. — S. 55.

14. Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej / pod red. B. Tylickiej i G. Leszczyńskiego. — Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2002. — 436 s.
15. The Continuum encyclopedia of children's literature / Bernice E. Cullinan and Diane G. Person, editors. — New York ; London : Continuum, 2003. — XVIII, 863 p. (A Giniger book).
16. *Waksmund R.* Kisz i literatura wysoka // Książka dziecięca 1990—2005: konteksty kultury popularnej i literatury wysokiej : praca zbiorowa / pod. red. nauk. G. Leszczyńskiego, D. Swierczyńskiej-Jelonek, M. Zajaca. — Warszawa : Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, 2006. — S. 66—77.

Іван Лучук

МИСТЕЦТВО ПАЛІНДРОМІЇ НА СТОРІНКАХ ЛЬВІВСЬКОЇ ГАЗЕТИ «РАТУША» (1990—1994 pp.)

У статті розглянуто у хронологічній послідовності матеріали поетичної рубрики «Парнасленд» львівської газети «Ратуша», присвячені паліндромії. Окрему увагу звернуто на діяльність поетичної групи «Геракліт».

Ключові слова: поезія, паліндромія, паліндром, паліндромон, Парнасленд.

В статье рассмотрено в хронологической последовательности материалы поэтической рубрики «Парнасленд» львовской газеты «Ратуша», посвященные палиндромии. Отдельное внимание обращено на деятельность поэтической группы «Гераклит».

Ключевые слова: поэзия, палиндромия, палиндром, палиндромон, Парнасленд.

In the article it is considered in the chronologic sequence the publication in the poetic heading of the «Parnasland» Lviv's newspaper «Ratusha» of materials, devoted to palindromia. Separate attention is paid to activity of poetic group «Heraklit».

Key words: poetry, palindromia, palindrome, palindromone, Parnasland.

Другого жовтня 1990 р. у Львові почала виходити нова газета «Ратуша», що мала підназву — «львівська вечірня газета» (потім це формулювання змінювалося). Від самого початку (вже від третього випуску) я вів там авторську рубрику «Парнасленд», у якій публікував вірші багатьох авторів у супроводі своїх «поезієзнавчих»